

ГУЛЬВАНСЬКИЙ І.М., ГЕЛЕВЕРА О.Ф., к.геогр.н.

Кіровоградський обласний державний проектно-технологічний центр охорони родючості ґрунтів та якості продукції

ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Зміни в структурі посівних площ підсилили процеси ерозії, тому з метою послаблення цього явища в Кіровоградській області пропонується вивести з інтенсивного обробітку схилі землі, провести залісення дуже еродованих природних кормових угідь та ріллі, розташованих на схилах крутістю понад 7°.

Change in the structure of sowing areas strengthened the processes of erosion, that with the purpose of weakening of this phenomenon in the area of Kirovograd it is suggested to show out of intensive till the slope of earth, to conduct foresting of the very eroded natural lands of forages and plough-land, located on slopes a steepness over 7°.

Постановка проблеми. На даний час питання практичної реалізації агрохімічного моніторингу є дуже актуальним і потребує всебічного вивчення, в центрі уваги повинні бути: визначення причини змін родючості ґрунтів та розробка науково-обґрунтованих заходів відтворення їх родючості.

За нинішніх умов особливо важливо встановити оптимальні норми добрив з метою не тільки отримання високого і якісного врожаю сільськогосподарських культур при мінімальних затратах, а й для підвищення родючості ґрунтів. Для цього вкрай необхідні матеріали агрохімічної паспортизації і польових дослідів з агрохімікатами, пестицидами і радіонуклідами.

Кіровоградська область розташована на межі двох ґрунтово-кліматичних зон, у зв'язку з чим тут склалися властиві тільки їй умови сільськогосподарського виробництва. Так, у центральних, північних і західних районах з недостатнім зволоженням та рівнинним слабохвилястим рельєфом господарства спеціалізуються на вирощуванні зернових культур, цукрових буряків і соняшнику, у помірно посушливих південних і східних районах – зернових культур та соняшнику, а в Придніпров'ї із сильно розчленованим рельєфом – зернових культур, переважно суцільного посіву [4].

Аналіз останніх публікацій. За даними Кіровоградського обласного державного управління земельних ресурсів, станом на 01.01.2005 року в області налічувалось 2041,6 тис. га сільськогосподарських угідь, у тому числі 1764,1 тис. га –

орних земель, 26,5 тис. га – багаторічних насаджень, 24,0 тис. га – сіножатей та 227,0 тис. га – пасовищ.

Вважається оптимальним, коли відношення дестабільних чинників (рілля, багаторічні насадження під паром) до стабільних (природні кормові угіддя, багаторічні насадження задерновані, ліси і лісосмуги) не перевищує одиниці. До цього розрахунку не входять урбанізовані та техногенно змінені території. Таким чином, розораність ґрунтового покриття не повинна перевищувати 40 %, а частка ріллі в сільськогосподарських угіддях – 50 відсотків [1, 2, 3].

Результати досліджень та їх обговорення. Фактично розораність ґрунтового покриття Кіровоградської області сягає 79,4 %, що в 1,98 разу більше допустимого, а в окремих районах (Ульянівський, Маловисківський, Новоукраїнський, Добровеличківський) – понад 85 %. Менше за 70 відсотків мають розораність Світловодський, Знам'янський, Онуфріївський, Олександрівський і Петрівський райони, але й тут вона вища від допустимого в 1,45-1,74 рази (табл.1).

Що ж до частки ріллі в сільськогосподарських угіддях, то вона в середньому по області становить 86,4 %, а в Голованівському, Добровеличківському, Маловисківському, Новоукраїнському та Ульянівському – понад 90 %. Найменш розорані сільськогосподарські угіддя Онуфріївського і Світловодського районів, однак частка ріллі перевищує допустимий норматив у 1,54-1,55 рази.

Таблиця 1

Структура сільськогосподарських угідь Кіровоградської області

Назва району	Сільськогосподарські угіддя					
	рілля		багаторічні насадження		сіножаті та пасовища	
	тис. га	% від с.-г. угідь	тис. га	% від с.-г. угідь	тис. га	% від с.-г. угідь
Бобринецький	118,6	87,9	1,5	1,1	14,9	11,0
Вільшанський	51,1	88,3	0,2	0,3	6,6	11,4
Гайворонський	47,8	86,0	0,8	1,4	7,0	12,6
Голованівський	71,0	91,4	1,0	1,3	5,7	7,3
Добровеличківський	104,1	90,8	2,2	1,9	8,4	7,3
Долинський	97,9	88,6	0,6	0,5	12,0	10,9
Знам'янський	85,2	81,9	2,1	2,0	16,7	16,1
Кіровоградський	115,0	83,8	5,1	3,7	17,1	12,5
Компаніївський	73,2	84,8	0,5	0,6	12,6	14,6
Маловисківський	100,4	92,8	1,1	1,0	6,7	6,2
Новгородківський	78,1	87,6	0,4	0,4	10,7	12,0
Новоархангельський	89,5	88,2	1,0	1,0	11,0	10,8
Новомиргородський	77,0	85,6	1,0	1,1	12,0	13,3
Новоукраїнський	134,7	90,3	1,8	1,2	12,7	8,5
Олександрівський	74,4	86,8	1,0	1,2	10,3	12,0
Олександрійський	133,9	82,4	2,0	1,2	26,6	16,4
Онуфріївський	53,1	76,0	0,9	1,3	15,9	22,7
Петрівський	87,0	83,9	0,8	0,8	15,9	15,3
Світловодський	44,2	77,3	1,3	2,3	11,7	20,5
Ульянівський	57,4	92,1	0,5	0,8	4,4	7,1
Устинівський	70,7	83,4	0,2	0,2	13,9	16,4
Всього по області	1764,3	86,4	26,0	1,3	252,8	12,4

Таким чином, ґрунти області зазнають значного антропогенного впливу і потребують негайного вилучення з обробітку шляхом переведення їх під луки і пасовища та багаторічні насадження. В першу чергу це стосується сильноеродованих і частково – середньоеродованих земель.

В області налічується 1102,4 тис. га сільськогосподарських угідь, ґрунтове покриття яких за-

знало ерозії, причому 886,7 тис. га цих земель або 80,4 %, знаходяться в обробітку [2]. Найбільш еродовані орні землі Олександрійського, Онуфріївського, Устинівського, Світловодського, Компаніївського і Петрівського районів. Частка еродованих і ерозійно-небезпечних земель у цих районах сягає понад 61 відсоток (табл. 2).

Таблиця 2

Площі земель Кіровоградської області, що зазнають ерозійних процесів

Назва району	Всього еродованих і ерозійно небезпечних земель				Розміщення орних земель з крутістю схилів, тис. га		
	с.-г. угіддя		в т.ч. рілля		3-5 ⁰	5-7 ⁰	>7 ⁰
	тис. га	% від с.-г. угідь	тис. га	% від ріллі			
Бобринецький	78,9	58,4	65,8	55,5	49,2	10,2	6,4
Вільшанський	33,8	58,4	29,6	57,9	23,5	3,0	3,1
Гайворонський	23,1	41,5	17,7	37,0	11,7	4,4	1,6
Голованівський	36,9	47,5	28,5	40,1	18,3	6,6	3,6
Добровеличківський	43,0	37,5	32,1	30,8	18,7	8,0	5,4
Долинський	51,2	46,3	39,5	40,3	22,0	11,0	6,5
Знам'янський	62,5	60,1	50,1	58,8	32,8	12,7	4,6
Кіровоградський	71,8	52,3	56,2	48,9	41,9	10,7	3,6
Компаніївський	52,6	61,0	46,5	63,5	33,1	10,0	3,4

Закінчення табл. 2

Маловисківський	46,4	42,9	40,6	40,4	32,0	7,1	1,5
Новгородківський	56,1	62,9	46,5	59,5	34,8	6,7	5,0
Новоархангельський	42,9	42,3	34,8	38,9	20,2	11,3	3,3
Новомиргородський	44,5	49,4	34,0	44,2	23,0	8,4	2,6
Новоукраїнський	65,6	44,0	54,3	40,3	43,0	5,9	5,4
Олександрівський	38,9	45,4	32,7	44,0	20,3	8,7	3,7
Олександрійський	114,0	70,2	93,2	69,6	66,4	17,6	9,2
Онуфріївський	49,9	71,4	36	67,8	24,3	8,2	3,5
Петрівський	67,8	65,4	52,9	60,8	41,4	8,5	3,0
Світловодський	38,3	67,0	28,9	65,4	18,0	8,8	2,1
Ульянівський	21,2	34,0	18,7	32,6	12,7	4,1	1,9
Устинівський	63,0	74,3	48,1	68,0	34,8	8,7	4,6
По області	1102,4	54,0	886,7	50,3	622,1	180,6	84,0

Причому орні землі з крутістю схилу понад 5⁰ у Світловодському, Онуфріївському, Олександрівському, Компаніївському та Устинівському районах складають 20 % і більше. Найменш еродовані орні землі Добровеличківського, Ульянівського, Гайворонського, Новоархангельського, Голованівського, Маловисківського районів. Частина еродованих земель тут складає менш як 40 %.

Зменшити ерозійну небезпеку можна шляхом впровадження відповідної структури посівних площ, контурно-меліоративної системи обробітку ґрунту, залуженням або залісненням. Необхідно провести заліснення дуже еродованих природних кормових угідь та ріллі, розташованих на схилах крутістю понад 7⁰ (84,0 тис. га).

Найкраще протиерозійне покриття створюють багаторічні бобові трави, зернові культури (озима пшениця, ячмінь) і найменше – просапні (картопля, кукурудза на зерно, соняшник). Особливо ерозійно небезпечним є чорний пар.

За даними статистичної звітності, площі посіву просапних культур зменшилися з 413,0 тис. га у 1989 р. до 376,4 тис. га у 2005 р. Майже удвічі зростає частка посівів соняшнику. На фоні суттєвого зростання площ парів і посіву соняшнику (з 14 % до 40 відсотків) значно скоротилися площі зернових культур, і в першу чергу суцільного способу посіву. Так, якщо в 1989 році зернові культури суцільного способу посіву займали 631,6 тис. га, то в 2005 році – 551,2 тис. га. З 146,0 до 34,0 тис. га скоротилися посіви багаторічних трав.

Такі зміни в структурі посівних площ підсилюють процеси ерозії в ґрунтах і відповідно погір-

шили їх родючість. З метою послаблення цього явища в області збільшуються обсяги впровадження ґрунтозахисної системи обробітку ґрунту, мульчування й згортання в ґрунт соломи, стебел кукурудзи, соняшнику та іншої побічної продукції. Однак ефективність таких заходів через недостатнє застосування добрив є ще не досить високою.

Що ж до вилучення з обробітку малопродуктивних земель, то в 2005 році ця робота не проводилася. Основна причина – відсутність законодавчої бази й те, що характер і шляхи використання земель визначають самі власники землі та землекористувачі. В переважній більшості відмова від вилучення їхніх земель з обробітку – відсутність в Держбюджеті коштів на компенсацію відчужених земель.

Висновки і пропозиції. Виходячи з проведених досліджень, з метою збереження і відтворення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності рослинництва та якості продукції необхідно виконати ряд заходів, а саме: вивести з орних земель під залуження та заліснення 275,0 тис. га сильно- та середньоеродованих ґрунтів; оптимізувати структуру посівних площ шляхом зменшення частки соняшнику і парів та збільшення частки зернобобових культур і багаторічних бобових трав; довести внесення мінеральних добрив до 100-110 кг/га д.р. і органічних до 6-8 т/га; солому, що не використовується на підстилку, обов'язково загортати в ґрунт; запровадити поживні та поукісні посіви сидеральних культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних земель та їх раціональне використання: Методичні рекомендації за ред. В.Ф. Сайка. – К.: Аграрна наука, 2000. – 37 с.
2. Гелевера О.Ф., Синицький С.Л. До питання моніторингу ґрунтів Кіровоградської області // Географія та екологія: наука і освіта. – Київ, 2006. – С. 40-42.
3. Гульванський І.М., Гелевера О.Ф. Проблема моніторингу ґрунтів Кіровоградської області // Агрохімія і ґрунтознавство. – Харків, 2006. – С. 37-38.
4. Ільченко І.М., Галюк М.Х. Ґрунти Кіровоградської області. – Дніпропетровськ: "Промінь", 1969. – 76 с.